

tali domovinski dokumenti, fotografije i pisma«. Nacionalni identitet se čuva u kontaktu sa sunarodnjacima, kako u JAR-u, tako i u starom kraju (Hrvatska). Pritom se evociraju uspomene, obnavljaju znanja o mjestu podrijetla, staroj domovini, koristi se i razvija hrvatski jezik. Više od polovine ispitanika svakodnevno se susreće s Hrvatima, prigodno to čini 43,7%, a tek 1,4% vrlo rijetko. Na pitanje *gdje bi željeli nastaviti živjeti*, 54,9% ispitanika odgovara: u Republici Hrvatskoj, 14,8% u Južnoafričkoj Republici, 19,0% u nekoj trećoj zemlji i 11,3% ne zna ili je bez odgovora. Informacije iz domovine stižu na više načina, a važno mjesto pritom imaju komunikacije s rodbinom. Od svih ispitanika 71% još komunicira s rođacima u Hrvatskoj. Informacije su raznovrsne prema izvorima, a najmanje je onih iz južnoafričkih sredstava informiranja. Svega 5% ispitanika svoje poznavanje prilika u staroj domovini temelji na tim izvorima. Domovinski tisak je znatnije zastupljen kao izvor informiranja hrvatskog iseljništva. Više od petine ispitanika preplaćeno je na hrvatske listove, daljnjih 7% kupuje povremeno hrvatske novine, a 64,1% tisak čita prigodice, ovisno o nekim za njih zanimljivim događajima. U Domovinskom ratu, kao i ostali dijelovi hrvatske dijaspor, i Hrvati u JAR-u su humanitarnim i novčanim priložima pomagali u borbi za hrvatsku neovisnost. Najveći autoriteti za iseljene Hrvate u JAR-u su bivši predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman i kardinal Franjo Kuharić. Hrvatsko iseljništvo je posve ili uglavnom zadovoljno životom i postignućima u JAR-u. Takvih je preko 90% od ukupnog broja anketiranih, a primjetno je da je zadovoljstvo u korelaciji s duljinom boravka. Iseljenici s duljim boravkom su zadovoljniji u odnosu na one s kraćim. Povratak je prisutan više kao motiv razmišljanja nego kao konkretna odluka. Otprilike trećina respondenata bi se odlučila na skori povratak, a 40% razmišlja o tome. Za ulaganja u Hrvatsku spremno je 10% ispitanika. Nalazi istraživanja samo potvrđuju snagu simbolike, sjećanja i potrebu pripada-

nja jednome priznatome (u ovom slučaju nacionalnome) entitetu, ali i sve teškoće koje se javljaju na praktičnoj razini povratka u staru postojbinu.

Knjiga se još sastoji od sljedećih priloga: Biografije istaknutih Hrvata u JAR, Popis hrvatskih obitelji u JAR s kojima kontaktira Hrvatska katolička zajednica, te kratki Južnoafrički ljetopis – kontekst hrvatskog doseljništva. Na kraju su priložene zemljopisne karte i slike u boji. Pojava ove knjige nov je i važan doprinos izučavanju hrvatske dijaspor, naročito one manje istražene, u koju sigurno možemo ubrojiti Hrvate na afričkom kontinentu.

Dragutin Babić

Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb

Petrus Han

Soziologie der Migration: Erklärungsmodelle, Fakten, politische Konsequenzen, Perspektiven

Stuttgart: Lucius & Lucius, 2000., 374 str.

Hanovo djelo *Soziologie der Migration* (= *Sociologija migracije*) nastajalo je u razdoblju od ljeta 1997. do proljeća 1999. Ima 5 velikih cjelina, od kojih se svaka grana na još nekoliko.

Sociologija migracija kao posebna grana sociologije nipošto nije nov znanstveni smjer, već je nastala otprilike dvadesetih godina 20. stoljeća kao tema istraživanja sociologije na čikaškom Sveučilištu. A sigurno, mišljenja je Han, nije slučajnost da je upravo nastala u najvećoj zemlji useljenja, Sjedinjenim Američkim Državama. Stoga je, kritičan je Han, sociologija migracija na primjer Njemačkoj bila nepoznata sociologijska disciplina sve do sedamdesetih godina 20. stoljeća kada, s porastom useljenja u SRNJ, počinje privlačiti pozornost.

»Razvoj socioloških teorija migracija i promjene tipova migracija od 1945.« naslov je prvog poglavlja u kojem se autor bavi odredenjem pojma migracija, osnovnim pojmovima discipline, tipologijom, problemima iseljavanja ljudi, tj. ljudskog kapitala te, napokon, problemom odljeva mozгова.

Han nadalje razlaže 4 teorije migracija: Shmuela N. Eisenstadta, Milтона M. Gordona, Hansa-Joachima Hoffmanna-Nowotnyja, te Hartmuta Essera. Za Eisenstadta migracija je promjena mjesta stanovanja (*physical transition*). Migracijsko se kretanje sastoji od triju faza: motiva migriranja, samoga migriranja i uključivanja imigranata u društvo prijema. Posljednje, dakle uključivanje imigranata, Eisenstadt najprije razumijeva kao asimilaciju, a kasnije kao apsorpciju. Polazište Gordonove teorije asimilacije je diskriminacija. Ona se odnosi kako na pojedinca, tako i na skupine ljudi zbog njihove rase, religijske pripadnosti, te etničkog podrijetla. Termin asimilacija Gordon upotrebljava za ukupnost procesa prilagodbe koji prolaze imigranti u Americi. Proces asimilacije se sastoji od nekoliko dijelova: *kulturna asimilacija, strukturna asimilacija, bračna asimilacija, identifikacijska asimilacija, asimilacija u prihvaćenom ponašanju, građanska asimilacija*. Analiza migracija Hansa-Joachima Hoffmanna-Nowotnyja temelji se na postojanju strukturalnih i anomijskih napetosti u okviru društvenog sustava. Polazište Esserove teorije nalazi se u teorijama Webera, Parsonsa i Schütza. Esser analizira ukupnost odnosa useljenika i društva prijema prema trima osnovnim aspektima: akulturaciji, integraciji i asimilaciji.

Slijedi Hanovo tumačenje šest glavnih tipova migracija koji su obilježili razdoblje nakon 1945.: radne migracije, migracije članova obitelji, izbjeglištvo, migracije etničkih manjina, migracije studenata, te ilegalne migracije.

»Strukturalni uvjeti rastućih migracijskih kretanja u svijetu« je drugo poglavlje knjige koje se bavi uvjetima današnjeg svijeta prema kojima se odvijaju migracijski

proces. To Han povezuje s nastankom nacionalnih država i razdobljem nasilnih političkih sukoba. Nadalje, razmatra se dinamičan rast stanovništva Trećeg svijeta i njegovi učinci na prehrambenu proizvodnju i okoliš. Han navodi kako su golem rast stanovništva Trećeg svijeta, problemi zbrinjavanja stanovništva, uništavanje okoliša te pogrešna politika koja je zapostavljala ulaganja u izgradnju infrastrukture pojedinih regija doveli do pojačane emigracije seoskog stanovništva u velika gradska središta. Tako se, zaključuje Han, na periferijama velikih gradova izgrađuju naselja baraka (*Barackensiedlung*), koja nemaju ni struje niti vode.

U toj se cjelini Han bavi i razlikama između privrednog razvoja industrijskih zemalja i zemalja u razvoju, problemima siromaštva, restriktivnim političkim i zakonskim reakcijama industrijskih zemalja spram rastućih migracijskih kretanja. Kako bi potkrijepio posljednju temu, Han prikazuje useljeničke politike tradicionalnih zemalja useljenja (SAD, Kanada, Australija), migracijske politike te zakone o azilu najvažnijih europskih useljeničkih zemalja (Francuske, Velike Britanije, Njemačke), kao i usklađivanje useljeničkih politika u zemljama EZ-a.

Naslov treće velike cjeline je »Psihosocijalne posljedice migracija za migrante«, a u njoj Han proučava djelovanje migracije na pojedinca migranta, nesigurnost egzistencije kao posljedicu iskorijenjenosti i desocijalizacije, pojavljivanje stresa kao posljedice akulturacije i psihosomatske bolesti migranata. Cjelina završava teorijskom raspravom o psihosocijalnoj situaciji migranata kao stranaca u zemlji u koju su uselili. Migranti su ljudi koji su iz različitih individualnih i društvenih razloga napustili zemlju podrijetla. Pripadaju »grupi« iz koje su potekli i traže pripadnost novoj grupi. Za pripadnike nove grupe oni su stranci drugog podrijetla koji žele izvana ući u njihovu grupu. Bitno je naglasiti da oni nisu tretirani samo od drugih ljudi kao stranci, nego i sami sebe razumijevaju kao strance (209). Takva situacija se, smatra Han, vrlo često povezuje

s teorijom konflikta, koju su razvili poznati sociolozi kao Georg Simmel, Alfred Schütz, Robert E. Park i Everett V. Stonequist, te s pojmom *marginalnog čovjeka*.

Dok se prethodno poglavlje bavilo psihosocijalnim posljedicama koje migracija ima na migrante kao pojedince, cilj poglavlja »Marginalizacija migranta u zemlji prijema« je tematiziranje bitnih sociokulturnih i privrednih problema koji se mogu pojaviti u zemlji prijema migranata, a mogu imati posljedice ne samo na pojedinca migranta već i na čitave skupine migranata. Tako se u tekstu govori o koncentraciji i segregaciji migranata, koncentraciji migranata na tržištu rada, opisuju se teorije podjeljenog tržišta radne snage (*split labor market*) i istraživanje etničkih enklava (*ethische Enklavewirtschaft*) razmatraju pojmovi etničke diskriminacije i ksenofobije kao latentnog straha od stranaca.

Migranti su u pravilu drugoga etničkoga i kulturnog podrijetla od domaćeg stanovništva. Njihov je socijalni status u bogatim zemljama u koje su uselili puno niži od statusa domaćina. Znanstvena istraživanja diskriminacije započela su istraživanjem Emoryja S. Bogardusa dvadesetih godina 20. stoljeća. Bogardus je kao profesor na Sveučilištu u Chicagu proučavao fenomen socijalne distance. Smatra da je socijalna distanca u korelaciji s nižim društvenim statusom, što se vidi u tome što domaće stanovništvo uvijek spram doseljenika reagira sa stajališta socijalne distance, pogotovo onda kad je njihov socijalni status ugrožen od strane doseljenika. Han navodi i mišljenja Adorna, Allporta i Blumera o problemu diskriminacije. Etnička diskriminacija završava obično nastojanjem dominantne skupine da ograniči aktivnosti manjinske skupine. Ona se (etnička diskriminacija) može proučavati s političkoga, ekonomskog, socijalnog i pravnog stanovišta. Različite su posljedice etničke diskriminacije. Socijalne posljedice su obično u ograničenju društvene mobilnosti, političkih akcija i sfera zanimanja (zapošljavanja), a psihičke se vide kao psihoze i psihosomat-

ske bolesti diskriminiranih.

Pozivajući se na Allporta, Han kaže da se netrpeljivost prema strancima može prema intenzitetu podijeliti na pet vrsta: *ocrnjivanje; izbjegavanje; diskriminacija; primjena fizičkog nasilja; uništenje, linčovanje, pogromi*.

Migracija ne donosi samo promjene u životu migranata, već dugotrajno mijenja i strukturu društva koje je primilo velik broj migranata. U poglavlju »Pluralizacija društva useljavanjem i multikulturalna orijentacija integracijske politike« Han objašnjava političke modele tradicionalnih zemalja useljenja (SAD, Kanada, Australija), i to od asimilacijskih do pluralističkog modela multikulturalizma. To je potkrijepljeno teorijskim razmišljanjima o integraciji imigranata teoretičara Shmuela N. Eisenstadta, Milтона M. Gordona i Hartmuta Essera. Han smatra kako bi te teorije i teorijska promišljanja trebale proučiti države koje još nemaju službenu imigracijsku politiku jer se ne smatraju useljeničkim zemljama, te se do sada nisu suočile s problemima useljavanja i s problemom pluralizacije društva.

Nakon što su Kanada i Australija sedamdesetih godina 20. stoljeća započele sa službenom multikulturalnom politikom, osamdesetih je godina u Njemačkoj vođena kontroverzna rasprava o ideji multikulturalnog društva. Proučavajući dosadašnje rasprave o ideji multikulturalnog društva u Njemačkoj, Han dolazi do zaključka da se sve mogu svesti na 4 različita stanovišta. Prvo je okrenuto općim ljudskim pravima, a pristaše su obično iz redova Zelenih, Crkve i Sindikata i mogu se naći u svim društvenim slojevima. Drugo stanovište zastupaju oni koji ideju multikulturalnog društva objašnjavaju iz kuta socijalno-privredno političke orijentacije (npr. CDU u Njemačkoj). Slijede oni koje bi se moglo nazvati pristalicama nacionalističke orijentacije, a oni su zapravo protivnici ideje o multikulturalnom društvu. I na četvrtome je mjestu stanovište akademskih građana, koje se može podijeliti na dva stanovišta: prvo se odnosi na sveučilišne profesore i znanstvenike koji ideju o multikulturalnom društvu odbijaju polazeći od sličnih argumenata kao

nacionalistička skupina. S druge strane su oni koji su skeptični spram ideje o multikulturnom društvu, a polazište te skeptičnosti imaju u vlastitim negativnim iskustvima i etničkim sukobima, koje su proizvele tradicionalne useljeničke zemlje svojom multikulturnom politikom (331). Ideja multikulturalnog društva je jedva primjenjiva u Njemačkoj, zaključuje Han, jer njemačko društvo nije za jačanje već za »uklanjanje« drugih etničkih zajednica.

Sociologija migracije predstavlja zanimljiv i sveobuhvatan uvod u kompleksno područje sociologije migracija. Stoga je ta knjiga važna svakom stručnjaku, studentu ili laiku kojeg zanimaju kako same migracije, njihovi uzroci i posljedice, tako i povezanost sociologije migracija s ostalim društvenim znanostima.

Ana Pažanin

Fakultet političkih znanosti, Zagreb